

WIELOWYMIAROWOŚĆ PROCESU REWITALIZACJI W UJĘCIU METODYCZNYM

Małgorzata Prusik, Ryszard Żróbek

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Strzeszczenie. Artykuł dotyczy szczegółowej charakterystyki wielowymiarowości procesu rewitalizacji. Przytoczono m.in. definicje, które wskazują na złożoność tego procesu. Analiza wybranych pozycji literatury pozwoliła na przedstawienie rewitalizacji jako zjawiska o wieloaspektowym podłożu, którego zasięg obejmuje zróżnicowane tereny, np. obszary miejskie, tereny poprzemysłowe czy powojkowe. O wielowymiarowości procesu świadczą również kierunki oddziaływania i osiągania korzyści (w aspekcie przestrzennym, społecznym czy technicznym). Artykuł wzbogacaono również o charakterystykę procesu degradacji, który jako przyczyna podjęcia działań rewitalizacyjnych wskazuje na ich wielopłaszczyznowy charakter.

Słowa kluczowe: tereny zdegradowane, rewitalizacja, wielowymiarowość

WPROWADZENIE

„Zdegradowanych obszarów miejskich nie powinno się postrzegać jako problem tylko jako źródło niewykorzystanego potencjału ludzkiego, który należy uwolnić, aby przyczynić się do ogólnego rozwoju obywatelskiego i wzrostu gospodarczego miasta”. [Dokument referencyjny... 2010] Każde polskie miasto boryka się z procesem degradacji przestrzeni miejskiej. Problemem jest nie tylko fizycznie niszcząca tkanka miejska, ale również towarzyszące temu negatywne zjawiska gospodarcze, społeczne czy środowiskowe. Obszarami kryzysowymi w miastach są przede wszystkim stare centra charakteryzujące się zabytkową zabudową, zmarginalizowane dzielnice mieszkaniowe oraz tereny poprzemysłowe i powojkowe. Odpowiedzią na wskazane defekty jest realizacja procesu rewitalizacji. U schyłku XX w., proces ten zorientowany był głównie na poprawę wizerunku struktury urbanistyczno-architektonicznej miasta. Kolejny zaś zapoczątkował pojmowanie rewitalizacji jako wielowymiarowego procesu przynoszącego korzyści na wielu płaszczyznach. Celem artykułu jest zwrócenie uwagi

Adres do korespondencji – Corresponding author: Małgorzata Prusik, Ryszard Żróbek, Wydział Geodezji i Gospodarki Przestrzennej, Katedra Zasobów Nieruchomości, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, ul. Prawocheńskiego, 10-720 Olsztyn, 15, e-mail: prusik@uwm.edu.pl, rzrobek@uwm.edu.pl

na wielowymiarowość procesu rewitalizacji oraz prezentacja wybranych definicji i pojęć z tego zakresu. Opracowanie ma charakter teoretyczny poparty wynikami innych rozważań i własnym doświadczeniem w zakresie realizacji procesów rewitalizacji w latach 2008–2014.

TERENY ZDEGRADOWANE

Tereny zdegradowane są to opuszczone bądź słabo wykorzystywane obszary mające rzeczywisty lub subiektywny problem z zanieczyszczeniem, znajdujące się głównie na rozwiniętych terenach miejskich. Takie obszary wymagają interwencji, dzięki której możliwe będzie osiągnięcie korzyści z ich ponownego wykorzystania [Ferber 2006]. Degradację przestrzeni można określić jako pogarszanie stanu zagospodarowania. Stopień pogorszenia wyznacza się z uwzględnieniem punktu odniesienia. Za punkt odniesienia uznaje się obszar, na którym proces degradacji nie występuje, a więc wynosi zero. Zatem o degradacji mówi się wówczas, gdy analizowany obszar ocenia się poniżej zera w odniesieniu do wyznaczonego punktu [Mironowicz 2010]. Ze względu na genezę powstania terenów zdegradowanych dokonuje się następującej klasyfikacji [Lorens 2009]:

- a) obszary miejskie (cztery grupy):
 - I grupa – obszary o genezie XVIII wiekowej i wcześniejszej – staromiejskie struktury historyczne mającej walory turystyczne,
 - II grupa – obszary o genezie XIX wiekowej, do których zalicza się struktury willowe, a przede wszystkim kamienice, o niskich walorach kulturowych, jednakże interesujące z punktu widzenia siedzib firm,
 - III grupa – obszary o genezie międzywojennej – zabudowa jednorodzinna,
 - IV grupa – obszary z okresu powojennego cechujące się zabudową wielorodzinną w technologii wielkopłytowej.
- b) kompleksy wielofunkcyjne jako kategoria obszarów zdegradowanych obejmuje dwie podkategorie:
 - obszary śródmiejskie – centra miast o różnorodnej strukturze urbanistycznej i architektonicznej, będące siedzibą specjalistycznych funkcji o randze metropolitarnej,
 - zespoły krajobrazowe – tereny sportowe i rekreacyjne, a także fragmenty zagospodarowanych obszarów w pobliżu cieków wodnych.
- c) obszary zdegradowane związane z infrastrukturą techniczną i przemysłową – tereny całkowicie pozbawione poprzedniej funkcji: przemysłowej, wojskowej, kolejowej czy portowej.
- d) „nieużytki miejskie” – obszary tymczasowo zagospodarowane bądź niezagospodarowane z różnych przyczyn, np. nieodbudowane tereny powojenne, przypadkowe lub celowe rezerwy powstałe w wyniku rozwoju miasta.

Degradację, bez względu na genezę powstania, dzieli się zwykle na trzy warianty oddziaływania [Wańkiewicz 2011]:

- a) degradację przestrzeni (problemy przestrzenne, architektoniczne i urbanistyczne) – pogarszająca się kondycja zabudowy i stanu technicznego prowadzi do wytworzenia strefy wykluczenia społecznego;
- b) degradację społeczną (problemy gospodarcze, społeczne i środowiskowe) – marginalizacja i wykluczenie społeczności lokalnej w przestrzeni niezdegradowanej;
- c) degradację przestrzeni oraz degradację społeczną, które występują jednocześnie.

Degradacja przestrzeni wywołana jest wieloma czynnikami, które przez długi okres wpływają na pogorszenie stanu struktury miejskiej. Źródła złej kondycji materii miasta w Polsce można doszukiwać się w okresie gospodarki socjalistycznej. Zaliczyć można do nich: uprzemysłowienie kraju; niski poziom budżetu na realizację działań modernizacyjnych i utrzymujących tkankę mieszkaniową w niepogorszonym stanie; niską jakość i niewystarczającą ilość materiałów oraz przestarzałość technologii ówczesnego budownictwa, a także eliminowanie własności prywatnej w polityce kraju. Do współczesnych czynników wynikających przede wszystkim z transformacji społeczno-gospodarczej należą: prawna bariera inwestycji; niski poziom zasobów finansowych w budżecie lokalnym; nieefektywne wykorzystanie majątku publicznego; bezproduktywne zarządzanie przestrzenią, a także нефункциональный układ zagospodarowania lokalnego [Sztando 2010]. Degradacja społeczna związana jest głównie z izolacją mieszkańców obszaru kryzysowego względem pozostałej części miasta. Spowodowane jest to m.in. brakiem wykształcenia, a w rezultacie wysokim poziomem bezrobocia (izolacja ekonomiczna) [Billert 2003]. Zjawiska przyczyniające się do postępującej degradacji przestrzennej czy społecznej zaprezentowano w tabeli 1.

Tabela 1. Zjawiska degradacji – przestrzennej i społecznej

Table 1. Degradation phenomena – spacial and social

ZJAWISKA DEGRADACJI DEGRADATION PHENOMENA:	
PRZESTRZENNEJ – SPATIAL	SPOŁECZNEJ – SOCIAL
Negatywne postrzeganie obszaru Negative perception of the area	Degradacja rodzin Families degradation
Zaniedbanie i dewastacja budynków i otoczenia Neglect and devastation of buildings and surroundings	Ponadprzeciętny poziom przestępczości Above-average levels of crime
Degradacja środowiska Environmental degradation	Niski poziom zdrowotny Low levels of health
Degradacja przestrzeni publicznej Degradation of public space	Deficyt wykształcenia Education deficit
Deficyt usług i handlu Services and trade deficit	Niskie zarobki Low earnings
Deficyt obszarów rekreacji Recreation areas deficit	Wysoki poziom bezrobocia High levels of unemployment
Słaby rozwój infrastruktury socjalnej i kulturalnej Insatisfactory development of social infrastructure and cultural	Wysoki odsetek korzystających z pomocy społecznej High number of users of social assistance

Źródło: opracowanie własne na podstawie (Billert 2003)

Source: own study

Rozwiązywanie podstawowych problemów obszarów kryzysowych spoczywa w rękach wyspecjalizowanych jednostek administracji samorządowej z udziałem społeczności lokalnej. Proaktywne działania w tej kwestii dotyczy przede wszystkim [Ferber 2006]:

- zidentyfikowania obszarów dotkniętych problemami;
- zmniejszenia ich negatywnych skutków;
- aktywnego wspierania właścicieli obszarów zdegradowanych chcących uwolnić się z trudnej sytuacji;
- optymalnego, ponownego wykorzystania terenów problemowych;
- publicznej prezentacji projektów nowego wykorzystania zdegradowanej tkanki miejskiej;
- przeciwdziałania powstawaniu obszarów zdegradowanych.

REWITALIZACJA

Wyszczególnione działania charakteryzują zjawisko odwrotne do zjawiska degradacji – rewitalizację. Proces ten polega na przywróceniu do życia zdegradowanych (zniszczonych i zdekapitalizowanych) części miasta, czego efektem jest przystosowanie starego zasobu budownictwa do nowych potrzeb i osiągnięcie harmonijnego rozwoju aglomeracji [Turała 2005]. Nie powstały jeszcze szczegółowe regulacje prawne wyjaśniające zjawisko rewitalizacji, dlatego też nie istnieje pełna prawna definicja tego pojęcia. Występują natomiast definicje o różnym zakresie na potrzeby tworzonych programowych i operacyjnych dokumentów. Definicje te przedstawiają zjawisko rewitalizacji jako reakcję na kryzys w ujęciu procesowym, dążąc do zrównoważonego rozwoju. W procesie tym biorą udział władze lokalne z istotną rolą społeczeństwa [Strzelecka 2011]. Jedną z definicji procesu rewitalizacji przedstawiono w Wytycznych Ministra Rozwoju Regionalnego w zakresie programowania działań dotyczących mieszkalnictwa: „rewitalizacja to kompleksowy, skoordynowany, wieloletni, prowadzony na określonym obszarze proces przemian przestrzennych, technicznych, społecznych i ekonomicznych, inicjowany przez samorząd terytorialny (głównie lokalny) w celu wyprowadzenia tego obszaru ze stanu kryzysowego, poprzez nadanie mu nowej jakości funkcjonalnej i stworzenie warunków do jego rozwoju, w oparciu o charakterystyczne uwarunkowania endogeniczne” [Wytyczne Ministra Rozwoju Regionalnego... 2008]. Nieco inną treść definicji rewitalizacji przedstawił Komitet Naukowy Projektu Instytutu Rozwoju Miast z 15 lutego 2008 roku – „rewitalizacja to skoordynowany proces prowadzony wspólnie przez władzę samorządową, społeczność lokalną i innych uczestników, będący elementem polityki rozwoju i mający na celu przeciwdziałania degradacji przestrzeni zurbanizowanej, zjawiskom kryzysowym, pobudzanie rozwoju i zmian jakościowych, poprzez wzrost aktywności społecznej i gospodarczej, poprawę środowiska zamieszkania oraz ochronę dziedzictwa narodowego, z zachowaniem zasady zrównoważonego rozwoju” [Strzelecka 2011].

Rewitalizacja bywa niewłaściwie rozumiana jako podejmowanie pojedynczych działań, np. remont jednego spośród wielu budynków znajdujących się na obszarze objętym kryzysem [Muzioł-Węclawowicz 2009]. Mnogość występujących w teorii zagadnień

rewitalizacji dowodzi, iż jest to proces skomplikowany w swej istocie, o wielowymiarowym podłożu. Z przedstawionych określeń i definicji wynika, że głównymi wymiarami tego procesu są wymiar ekonomiczny, społeczny, fizyczny i kulturowy, których realizacja pozwala na zrównoważony rozwój gospodarczy, społeczny i przestrzenny miasta.

Celem rewitalizacji w ujęciu ekonomicznym jest pobudzenie konkurencyjności miasta poprzez ponowne wykorzystanie przestrzeni miejskiej, szczególnie jej centralnej części. Na rozwój gospodarczy miasta wpływa pozytywny klimat inwestycyjny uzyskiwany dzięki rewitalizacji. Społeczny wymiar tego procesu rozumiany jest jako społeczny rozwój miasta. W tym celu realizowane są działania dążące do odnowy zasobów mieszkaniowych oraz wspieranie mieszkańców rewitalizowanego obszaru np. w aspekcie przedsiębiorczości [Turała 2005]. Wymiar fizyczny przejawia się natomiast realizowaniem prac technicznych ratujących zdegradowaną tkankę miejską z jednoczesnym zachowaniem i wyeksponowaniem historycznego charakteru struktury urbanistycznej – stanowiąc aspekt kulturowy [Murzyn 2006]. Na wymiar fizyczny procesu rewitalizacji, o którym wspomniano, składają się zwykle następujące zakresy czynności [Skalski 2006]:

- remonty – przywrócenie takiej kondycji budynku, jaka istniała w poprzednim cyklu eksploatacji;
- modernizacja – remont uzupełniony wprowadzeniem nowszych, sprawniejszych bądź dodatkowych fragmentów wyposażenia – , podnosząc tym samym komfort,
- rewaloryzacja – przywracanie wartości poprzez remont lub modernizację obiektów o istotnej wartości zabytkowej.

Wymiar kulturowy rewitalizacji jest to dążenie do podniesienia wartości miasta, co należy rozumieć jako wysoki poziom estetyki struktury miejskiej, a także umożliwienie rozwoju kulturalnego. Istotnym elementem do osiągnięcia tego celu jest dbałość o dziedzictwo kulturowe. Atrakcyjność miasta decyduje o większym zainteresowaniu inwestorów, a także pobudza integrację społeczną.

Wzmocnienie tożsamości miasta jest to nie tylko ochrona bogactwa kulturowego i podkreślenie jego wartości, ale również ochrona środowiska. Ujęcie ekologiczne rewitalizacji także jest bardzo istotne, nie tylko z punktu widzenia przyszłych inwestorów, ale także społeczności lokalnej [Turała 2005].

O wielowymiarowości rewitalizacji świadczy również różnorodność przestrzeni, którą poddaje się procesom rewitalizacji. Ze względu na zróżnicowanie przestrzeni, kwalifikującej się do przeprowadzenia działań rewitalizacyjnych, proces ten można podzielić na cztery typy, [Ziobrowski 2010]:

- a) rewitalizację zdegradowanych śródmieść i wielofunkcyjnych przedwojennych obszarów zabudowy miejskiej;
- b) rewitalizację obszarów przemysłowych, pokolejowych i powojkowych;
- c) rewitalizację blokowisk, w tym szczególnie blokowisk wzniesionych w technologii wielkopłytkowej;
- d) rewitalizację krajobrazu miast ze szczególnym uwzględnieniem sylwetki miasta i systemu przestrzeni publicznych, w tym zieleni miejskiej.

Pierwszy typ rewitalizacji charakteryzują obszary miejskie o dużym znaczeniu lokalnym, często o funkcji turystycznej. Występujące tam zwykle zabytki nadają przestrzeni dużą wartość architektoniczną, co decyduje o konieczności ich odnowy, przeciwdziałając bezpowrotnym zniszczeniom. Z rewitalizacją zdegradowanych części miasta wiąże się zmiana funkcji zabudowy, dzięki czemu następuje poprawa sytuacji społecznej i pobudzenie aktywności gospodarczej mieszkańców. Działania rewitalizacyjne przeprowadzone są ponadto na terenach przemysłowych i powojkowych. Na tych obszarach skupiają się przede wszystkim na doprowadzeniu do sprawności infrastruktury zarówno komunalnej, jak i transportowej, a także poprawie kondycji środowiska. W efekcie następuje poprawa sytuacji odnawianego obszaru, co zapewnia możliwość nadania mu nowej funkcji (np. mieszkaniowej, usługowej). Proces rewitalizacji realizowany jest także na obszarach dotkniętych negatywnymi zjawiskami społecznymi. Problem dotyczy głównie dzielnic zabudowanych blokami z wielkiej płyty, gdzie często występuje problem patologii społecznej. Budynki mieszkalne na tym terenie wymagają kompleksowych prac naprawczych, co przyczynia się do przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu. Działania te można sprowadzić do pojęcia humanizacji blokowisk [Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007–2013].

Każdy przypadek obszarów problemowych jest inny i wymaga określenia różnych celów. Nadrzędnym celem procesu rewitalizacji dla wszystkich obszarów zdegradowanych jest porzucenie „złego wizerunku” [Strzelecka 2011]. Szczegółowe cele przyświecające rewitalizacji, bez względu na miejsce realizacji procesu, można zgeneralizować i wyróżnić cele uniwersalne, ramowe, [Lorens 2009]:

- urbanistyczno-architektoniczne – prace dotyczące zabudowy architektonicznej, zwłaszcza mieszkaniowej, a także przemysłowej, w dodatku ważnym elementem jest rozmyślna modyfikacja krajobrazu kulturowego;
- techniczne – ulepszanie infrastruktury miejskiej, bazy technicznej i infrastruktury drogowej;
- społeczne – powstrzymywanie rozwoju oraz rozprzestrzeniania się negatywnych skłonności społecznych, tj. patologii, wykluczeń społecznych;
- ekonomiczne – realizowane działania prowadzące do postępów gospodarczych, rozwój gałęzi przedsiębiorstw komercyjnych, w tym sektora turystyki;
- środowiskowe – związane z poprawą kondycji środowiska przyrodniczego, eliminacja zanieczyszczeń, w tym także emisji.

Cele te scharakteryzowała również Sztando (2008). Za priorytety urbanistyczno-architektoniczne uznała osiągnięcie ładu przestrzennego, przywrócenie wartości historycznych i estetyki zabytków. Techniczne zagadnienia te obejmują głównie poprawę stanu technicznego budynków i budowli. Do celów społecznych należą redukcja zjawiska patologii i wykluczenia społecznego, aktywizacja mieszkańców, wzrost poziomu bezpieczeństwa publicznego, a także udogodnienia dla niepełnosprawnych. Ograniczenie bezrobocia i rozwój przedsiębiorczości, wzrost jakości usług to tylko niektóre priorytety do osiągnięcia równowagi ekonomicznej na obszarze kryzysowym [Sztando 2008] Nieodłącznym elementem procesu rewitalizacji jest zmiana zagospodarowania i struktury funkcji rewitalizowanej części miasta. Polepszone warunki przestrzenne przyczyniają się do osiągania przedstawionych celów. Należy jednak pamiętać, że muszą

być one odpowiednio dobrane i dostosowane do sytuacji na danym obszarze, by nie doszło do ponownej jego degradacji.

Osiągnięciu priorytetów w procesie rewitalizacji sprzyja [Sztando 2010]:

- rosnące zainteresowanie społeczności lokalnej odnową miasta;
- wzrost świadomości władz w zakresie ich roli w kształtowaniu miasta;
- wzrost budżetu miejskiego na realizację tego typu działań;
- rozwój sektora naukowo-badawczego w kraju;
- dobre praktyki napływające z zagranicy.

Działania rewitalizacyjne mają więc charakter wielowątkowy, podlegają wzajemnemu uzupełnianiu się niezbędnemu do osiągnięcia zmiany jakościowej na zdegradowanym obszarze. Do cech charakteryzujących zjawisko rewitalizacji świadczących m.in. o wieloaspektowości procesu należą [www.bip.krakow.pl/zalacznik.php?zid=10342&wer=0&new=n&mode=shw 20.10.2014]:

- działania zmierzające do odnowy tkanki miejskiej prowadzone są na obszarach zurbanizowanych;
- wybrany obszar musi ulegać degradacji lub być w stanie kryzysowym;
- zjawisko degradacji obejmuje nie tylko przestrzeń, ale również funkcję i substancję, określa się obszar problemowy zarówno w aspekcie architektoniczno-urbanistycznym (przestrzeń, substancja) jak również w odniesieniu do strefy – społecznej i gospodarczej (funkcja); niezbędne jest, aby proces rewitalizacji rozwiązywał problemy w ramach każdej strefy na obszarze kryzysowym, działania o wymiarze technicznym powinny odgrywać rolę narzędzia do osiągania istotnych celów społecznych i ekonomicznych;
- w realizacji procesu rewitalizacji istotna jest integracja wszystkich podmiotów, biorących w nim udział – społeczności lokalnej, władz publicznych, sektora przedsiębiorców, inwestorów prywatnych, organizacji pozarządowych czy kościołów.

Istotną dodatkową cechą procesu rewitalizacji, której nie przedstawiono wcześniej jest jej trwałość. Mówi się o tym wówczas, gdy osiągnięta poprawa stanu obszaru zdegradowanego będzie nieodwracalna, tzn. nie nastąpi nawrót czynników problemowych tego obszaru, a przede wszystkim, gdy nastąpi rozwój odnowionej tkanki miejskiej. Do osiągnięcia trwałych efektów rewitalizacji niezbędna jest dobra organizacja podmiotów biorących w niej udział. Dobra organizacja to w głównej mierze rozpoczęcie procesu od zdiagnozowania i przeanalizowania problemów społeczno-gospodarczych i ekonomicznych na terenie objętym kryzysem. Badanie przyczyn i skutków występowania problemów powinno odbywać się nie tylko na obszarze zdegradowanym, ale również w ujęciu całego miasta. Listę badanych czynników sporządza się zgodnie ze specyfiką danego obszaru z uwzględnieniem aspektu przyszłości (dokonanie niezbędnych prognoz niektórych zjawisk). Na powodzenie tego etapu niewątpliwie ma wpływ sondowanie opinii publicznej. Liczą się nie tylko uwagi mieszkańców obszaru kryzysowego, ale również osoby prywatne prowadzące na analizowanym terenie działalność gospodarczą [Sztando 2010].

Proces rewitalizacji w trakcie swojego przebiegu osiąga liczne korzyści, mniejszej czy większej wagi. Zestawienie pogrupowanych osiągnięć wynikających z realizacji procesu odnowy miast przedstawiono w tabeli 2.

Tabela 2. Zestawienie korzyści wynikających z realizacji procesu rewitalizacji
 Table 2. Summary of benefits arising from the implementation of the revitalization process

Korzyści wynikające z procesu rewitalizacji Benefits arising from the implementation of the revitalization process	
Dla mieszkańców For resident	<ul style="list-style-type: none"> – wzrost dostępności powierzchni mieszkalnej – increase the availability of living space; – poprawa jakości i dostępności usług/improve the quality and availability of services; – poprawa bezpieczeństwa/improvement of safety; – poprawa standardu infrastruktury i przestrzeni publicznej/improvement of infrastructure and public space; – szansa na wzrost zamożności/chance to increase wealth
Dla odwiedzających For visitors	<ul style="list-style-type: none"> – poprawa jakości i zakresu usług /improve the quality and range of services; – poprawa bezpieczeństwa publicznego/improving public safety; – atrakcyjniejsza oferta spędzania wolnego czasu/attractive range leisure
Dla mieszkańców For resident	<ul style="list-style-type: none"> – wzrost i poprawa rynku pracy/growth and improvement in the labor market; – poprawa dostępności rynku pracy/improving the accessibility of the labor market; – stabilizacja lub wzrost dochodów/stabilization or increase in income
Dla mieszkańców For resident	<ul style="list-style-type: none"> – dostępność i poprawa jakości przestrzeni do prowadzenia działalności gospodarczej/availability and improve the quality of the space to conduct business; – wsparcie publiczne dla firm/public support for companies; – działalność integralna firm i instytucji obszaru/activities of companies and institutions integral area; – dostępność lepiej wykwalifikowanych pracowników/ availability of better qualified workers

Źródło: opracowanie własne na podstawie Mliczyńska-Hajda (2009)

Source: own study based on Mliczyńska-Hajda (2009)

Na podstawie analizy literatury można wyróżnić istotne zasady rewitalizacji, które zwiększają prawdopodobieństwo powodzenia tego procesu rewitalizacji [Rydzik 2009]

- wykorzystywanie zasobów miejskich;
- dbałość o wspólne dobro społeczności lokalnej;
- etap przygotowawczy i wdrażania procesu oparty na zasadach demokracji;
- współpraca sektora publicznego, prywatnego i obywatelskiego z uwzględnieniem korzyści dla każdej ze stron;
- planowanie programów wielowymiarowych, obejmujących przestrzeń społeczną, przeciwdziałanie patologiom, a także zapewnienie rozwoju infrastruktury zarówno społecznej, jak i technicznej z uwzględnieniem poprawy stanu środowiska naturalnego;
- kontrola realizacji projektów za pomocą monitoringu;
- zastosowanie sprawnego procesu kontroli i ewaluacji finansowania procesu rewitalizacji;
- opieranie projektu na zasobach lokalnych i przedsiębiorczości mieszkańców z możliwością wykorzystania środków ze źródeł krajowych bądź unijnych.

PODSUMOWANIE

Rewitalizacja jest to nieprzypadkowy, zaplanowany proces o długotrwałym przebiegu z uwzględnieniem horyzontu czasowego. Zachowanie tych cech pozwala na osiągnięcie pozytywnych efektów i pożądaných rezultatów [Kaźmierczak, Pazder 2011]. Najistotniejszą korzyścią, którą przynosi miastu zjawisko naprawcze – rewitalizacja, jest niewątpliwie zażegnanie negatywnych trendów [Turała 2005]. Cechą charakterystyczną procesu rewitalizacji jest wielowymiarowość. Zaprezentowane opracowanie niewątpliwie wyczerpująco przedstawia to zjawisko. Działania z zakresu rewitalizacji stanowią ważny element zrównoważonego rozwoju. W obu przypadkach celem jest osiągnięcie korzyści na wielu płaszczyznach: społecznej, gospodarczej, kulturowej, środowiskowej itd. O wielowymiarowości świadczy również fakt zasięgu działania tego procesu. Nie ogranicza się on do jednego rodzaju obszarów problemowych. Artykuł stanowi podstawę do rozważań na temat rewitalizacji jako składowej polityki regionalnej dążącej do zrównoważonego rozwoju.

PISMIENNICTWO

- Billert A., Behr I., Kröning W., Muzioł-Węclawowicz A., 2003. Podręcznik rewitalizacji. Zasady, procedury i metody działania współczesnych procesów rewitalizacji, http://ngo.chorzow.eu/_DOKUMENTY/podrecznik_rewitalizacji.pdf, dostęp: 20.10.2014 r.
- Definicja i cechy rewitalizacji, www.bip.krakow.pl/zalacznik.php?zid=10342&wer=0&new=n&mode=shw, dostęp: 20.11.2014 r.
- Dokument referencyjny dot. zintegrowanej rewitalizacji miast. 2010, www.mrr.gov.pl/rozwoj_regionalny/Polityka_regionalna/rozwoj_miast/Documents/Dokument_Referencyjny_Toledo.pdf, dostęp: 20.10.2014 r.
- Ferber U., 2006. Tereny zdegradowane. Podręcznik, http://fast10.vsb.cz/lepob/index3/handbook_pl_screen.pdf, dostęp: 20.10.2014 r.
- Kaźmierczak B., Pazder D., 2011. Aspekt przestrzenny procesów rewitalizacji. Poszukiwanie płaszczyzny konceptualizacyjnej dla Śródki W: Madełło-Filipowicz R. Oceny rewitalizacji. Studium zmian na poznańskiej Śródcie. Wydawnictwo Wydziału Nauk Społeczny UAM, Poznań.
- Lorens P., 2009. Pojęcia podstawowe. W: Wybrane zagadnienia rewitalizacji miast. Red. P. Lorens, J. Martyniuk-Pęczek. Wydawnictwo Urbanista, Gdańsk.
- Lorens P., 2009. Specyfika procesów przekształceń i rewitalizacji różnych typów obszarów zdegradowanych w miastach polskich W: Wybrane zagadnienia rewitalizacji miast. Red. P. Lorens, J. Martyniuk-Pęczek. Wydawnictwo Urbanista, Gdańsk.
- Minister Rozwoju Regionalnego, 2008. Wytyczne Ministra Rozwoju Regionalnego w zakresie programowania działań dotyczących mieszkalnictwa, http://www.mir.gov.pl/fundusze/wytyczne_mrr/obowiazujace/horyzontalne/documents/87df1e529d5641559da830c97ba9cc87wytyczne_mieszkalnictwo.pdf, dostęp: 20.10.2014 r.
- Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2007. Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007-2013 wspierające wzrost gospodarczy i zatrudnienie, www.funduszeuropejskie.gov.pl/WstepDoFunduszyEuropejskich/Documents/NSRO_maj2007.pdf, dostęp: 20.10.2014 r.
- Mironowicz I., 2010. Proces transformacji terenów miejskich wobec dziedzictwa duchowego i materialnego W: Rewitalizacja miast polskich – diagnoza. Red. Z. Ziobrowski, W. Jarczewski. t. 8, IRM, Kraków.

- Mliczyńska-Hajda D., 2009. Założenia do ustawy o rozwoju miast i rewitalizacji, www.silesia.org.pl/upload/Zalozenia%20ustawy%20rozwoj%20miast%20i%20rewitalizacja.pdf, dostęp: 20.10.2014 r.
- Murzyn M., 2006. Kazimierz: środkowoeuropejskie doświadczenie rewitalizacji, Wydawnictwo Międzynarodowe Centrum Kultury, Kraków.
- Muzioł-Węclawowicz A., 2009. Rewitalizacja dzielnic śródmiejskich. W: *Przestrzenne aspekty rewitalizacji – śródmieścia, blokowiska, tereny przemysłowe, pokolejowe i powojkowe*. Red. W. Jarczewski, t. 4. IRM, Kraków.
- Rydzik W., 2009. Organizacja zarządzania procesami rewitalizacji. W: *Aspekty prawne i organizacyjne zarządzania rewitalizacją*. Red. W. Rydzik, t. 6. IRM, Kraków.
- Skalski K., 2006. Programy rewitalizacji w Polsce Bilans, zarządzanie, perspektywy 2007–2013, www.malopolskie.pl/Pliki/2006/Programy_rewitalizacja_Polska.pdf, dostęp: 20.10.2014 r.
- Strzelecka E., 2011. Rewitalizacja miast w kontekście zrównoważonego rozwoju, www.bisw-bis.pb.edu.pl/2011_04/432.pdf, dostęp: 20.10.2014 r.
- Sztando A., 2008. Pomiar rezultatów programu rewitalizacji miasta, www.sztando.com/pdf_publicacje/26_pomiar_rezultatow_programu_rewitalizacji_miasta.pdf, 20.10.2014 r.
- Sztando A., 2010. Gospodarcza płaszczyzna programów rewitalizacji obszarów miejskich. W: *Studia miejskie. Koncepcje i instrumenty zarządzania procesami rozwoju i rewitalizacji miast*. Red. J. Słodczyk, E. Szafranek. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole.
- Turała M., 2005. Instrumenty finansowe procesu rewitalizacji. *Problemy Zarządzania* 4/2005, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Wańkiewicz W., 2011. Rewitalizacja i planowanie przestrzenne stref społecznie wykluczonych. *Poradnik (skrót)*. IRM, Kraków.
- Ziobrowski Z., 2010. Wstęp. W: *Rewitalizacja miast polskich – diagnoza*. Red. Z. Ziobrowski, W. Jarczewski, t. 8. IRM, Kraków.

THE MULTIDIMENSIONALITY OF THE REVITALIZATION PROCESS IN TERMS OF METHODOLOGICAL.

Abstract. This article refers to the particular characteristics of the multidimensionality of the revitalization process. Quoted definition which indicates the complexity of the process. Analysis of the literature enabled to present this process as phenomenon of the multifaceted substrate, whose range covers diverse areas, such as. urban areas, industrial areas or post-military. The multidimensionality of the process also provide directions impacts and achieving the benefits (in terms of spatial, social or technical). Article enriched also by the characteristics of the degradation process, which as a cause of action revitalization indicates their multifaceted nature.

Key words: degraded areas, revitalization, multidimensionality

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 17.12.2014